

III. ПРОБЛЕМИ КРИМИНАЛІСТИКИ

Бишевец О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ЗАВДАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

На основі аналізу криміналістичної літератури і положень чинного законодавства України автором запропоновано власне бачення ролі криміналістичної техніки у адвокатській діяльності. Окрему увагу у статті приділено висвітленню сучасних наукових підходів стосовно завдань використання адвокатами техніко-криміналістичних засобів у кримінальних провадженнях та охарактеризовано особливості такого застосування.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістика, криміналістична техніка, криміналістичні знання, адвокатська діяльність, техніко-криміналістичні засоби.

На основании анализа криминалистической литературы и положений действующего законодательства Украины автором предложено собственное видение роли криминалистической техники в адвокатской деятельности. Отдельное внимание в статье уделено современным научным подходам относительно задач использования адвокатами технико-криминалистических средств в уголовных производствах и охарактеризованы особенности такого использования.

Ключевые слова: уголовное производство, криминалистика, криминалистическая техника, криминалистические познания, адвокатская деятельность, технико-криминалистические средства.

Відповідно до положень сучасного законодавства України адвокати наділені значним обсягом процесуальних повноважень, які забезпечують належну реалізацію ними права на отримання доказів у конкретному кримінальному провадженні. Що ж до техніко-криміналістичних засобів, якими можуть користуватися адвокати, то хоча у ст. 47 КПК України і передбаче-

но, що захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, однак їх

види, перелік, а також межі застосування під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у чинному законодавстві України чітко не визначені.

З прийняттям у 2012 році нового КПК України було розширено змагальні засади на досудовому розслідуванні, що обумовлює актуальність комплексного наукового дослідження правових, теоретичних та практичних проблем застосування техніко-криміналістичних засобів адвокатами для вирішення їх професійних завдань.

Реалізація можливостей техніко-криміналістичних засобів для вирішення завдань кримінального судочинства в різні часи була предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених: Л.Є. Ароцкера, О.Я. Баєва, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, Н.І. Клименко, О.М. Ларіна, О.Р. Росинської, О.Л. Ципкіна, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та ін.

У зв'язку з реформуванням інституту адвокатури окремі організаційно-правові проблеми адвокатської діяльності, в тому числі стан і перспективи її криміналістичного забезпечення, розглядалися М.О. Баєвим, О.Я. Баєвим, Т.В. Варфоломєєвою, Г.А. Воробйовим, О.Б. Загурським, Я.П. Зейканом, О.М. Ларіним, І.Л. Петрухіним, М.А. Погорецьким, В.В. Титаренком, Ф.М. Фаткуліним, Д.П. Фіоловським, Г.М. Шафіром, О.Г. Яновською та ін.

У той же час у працях зазначених вище дослідників не приділялася увага проблемам впровадження криміналістичної техніки у адвокатську діяльність, а її засоби розглядалися здебільшого як арсенал виключно працівників органів внутрішніх справ, прокуратури і суду.

Метою дослідження є розробити авторський підхід до ролі та завдань криміналістичної техніки і її засобів у адвокатській діяльності, окреслити та охарактеризувати особливості застосування адвокатами техніко-криміна-

лістичних засобів у кримінальних провадженнях.

У науковій літературі висловлюються наступні підходи до розуміння сутності криміналістичної техніки:

– це окремих розділ науки криміналістики, який становить собою систему наукових положень та розроблених на їхній основі технічних засобів, прийомів і методів, які призначені для збирання і дослідження доказів в ході розслідування і попередження злочинів [1, с. 130; 2, с. 67];

– це сукупність науково-технічних прийомів і засобів, використовуваних в ході розслідування злочинів для виявлення, збирання, зберігання, фіксації, вилучення і дослідження речових доказів [3, с. 144–145; 4, с. 31–35];

– це практична діяльність щодо вмілого застосування слідчих засобів і спеціальних прийомів отримання доказової інформації з матеріальних джерел [5, с. 100].

На сьогоднішній день найбільш прийнятним є двоєдине поняття криміналістичної техніки як самостійного розділу науки криміналістики, що являє собою систему наукових положень та рекомендацій, які забезпечують розробку на їхній основі технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів і методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [6, с. 64].

Розглядаючи особливості реалізації можливостей засобів криміналістичної техніки під час збирання і дослідження доказів у кримінальних провадженнях, більшість науковців вважають, що правомірним їх застосування є лише в діяльності правоохоронних органів [7, с. 13; 8, с. 198–207]. У зв'язку із зазначеним точаться дискусії щодо обґрунтованості твердження відносно доцільності застосування адвокатами засобів криміналістичної техніки під час досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень.

Наприклад, російський вчений-криміналіст О. М. Васильєв категорично наполягав на недоцільності використання криміналістичних рекомендацій в ході дослідження доказів у суді, оскільки, на його думку, найбільш складна і трудомістка праця, де необхідним є застосування криміналістичних знань, вже виконана в процесі досудового розслідування. Якщо ж розслідування проведено на низькому рівні, то в суді не допоможуть жодні спеціальні тактичні прийоми і науково-технічні засоби [9, с. 43–46]. Інші вчені вважають, що повне і всебічне дослідження обставин злочину залежить не тільки від чіткого дотримання вимог закону і застосування криміналістичних засобів під час досудового розслідування, але й від умілого використання прийомів і методів, напрацьованих криміналістикою під час судового розгляду кримінальних проваджень [10, с. 43–46].

З огляду на сучасні правові реалії підтримки заслуговує друга точка зору. Так, з прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України повноваження захисника були значно розширені, зокрема захисник отримав право брати участь у досудовому розслідуванні з моменту пред'явлення обвинувачення у всіх без винятку кримінальних провадженнях, а також бути присутнім в ході проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і збирати докази на користь свого підзахисного. У зв'язку із зазначеним адвокат, як суб'єкт доказування, потребує застосування криміналістичних засобів та методів для пошуку, виявлення, фіксації, вилучення і перевірки фактичних даних та їх джерел на предмет можливості долучення до матеріалів кримінального провадження в якості доказів.

Право адвокатів використовувати техніко-криміналістичні засоби у своїй професійній діяльності гарантовано положеннями статті 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року № 5076-VI, згідно з пунктом 8 якої адвокат має пра-

во застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом [11].

Однак, на відміну від органів досудового розслідування, перед адвокатами не стоїть завдання боротьби зі злочинністю та попередження злочинів, а тому застосування адвокатами техніко-криміналістичних засобів у кримінальному провадженні відзначається такими особливостями:

– *має альтернативний характер.* У положеннях чинного законодавства України відсутня норма, яка б закріплювала обов'язок адвоката самостійно застосувати засоби криміналістичної техніки у кримінальних провадженнях. У той же час ст. 42 КПК України гарантує адвокатам право застосовувати з додержанням вимог закону технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Таким чином, адвокат на власний розсуд вирішує питання про необхідність використовувати техніко-криміналістичні засоби у його професійній діяльності;

– *є опосередкованим.* Оскільки процесуальна функція адвоката – захищати особу від підозри чи пред'явленого їй обвинувачення, то самостійно жодних слідчих (розшукових) дій адвокат не проводить, а лише бере в них участь з метою забезпечувати дотримання прав і законних інтересів особи, яку він захищає. Якщо ж адвокат до участі у слідчих (розшукових) діях не був залучений, то він ретроспективно вивчає матеріали кримінальних проваджень, зокрема протоколи огляду місця події чи окремих об'єктів, протоколи допитів свідків, висновки судових експертиз. З огляду на зазначене завдання адвоката полягає у спостереженні за тим, чи належні засоби криміналістичної техніки застосовують слідчі та експерти-криміналісти для

виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину;

– є обмеженим за обсягом. Оскільки застосування техніко-криміналістичних засобів здійснюється адвокатами як гарантія дотримання слідчими, прокурорами прав і законних інтересів підозрюваного, потерпілого чи свідка під час процесуальних дій, то в більшості випадків у адвокатів-захисників виникає потреба користуватися аудіо-, відео-технікою, зможти сфотографувати місце проведення слідчого огляду чи окремі об'єкти, що були виявлені при проведенні обшуку, оглянути документи в косоппадаючому світлі, ультрафіолетових чи інфрачервоних променях. Що ж до виготовлення (з використанням гіпсу, парафіну, полімерних матеріалів) зліпків із слідів ніг, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів, то це здійснюється спеціалістами, які мають практичні навички виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину.

У сучасних умовах адвокатська діяльність не буде успішною без обізнаності захисників у можливостях техніко-криміналістичних засобів для виявлення, фіксації і вилучення інформації про обставини злочину. Адвокати часто відчують необхідність розбиратися в особливостях застосування слідчими техніко-криміналістичних засобів в ході проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема під час слідчих оглядів та обшуків. Як правило, протоколи вказаних слідчих (розшукових) дій містять найбільший обсяг доказової інформації, яка в подальшому стає основою для обвинувального акта. У більшості випадків з метою виявлення слідів злочину і злочинця, а також їх дослідження застосовуються такі техніко-криміналістичні засоби, як *оптичні прилади* (пристрої, що розширюють діапазон чуттєвості ока, наприклад, лупи різної кратності, криміналістичні мікроскопи та ін.), *засоби освітлення* (пристрої, що дозволяють створити направлене, розсіяне, моно-і поліхроматичне освітлення, наприклад,

ліхтариками, люмінісцентні та ультрафіолетові лампи, переносні фотоосвітлювачі, фотоспалахи та ін.), *засоби фіксації слідів* (прилади, матеріали та їх комплекти, за допомогою яких здійснюється закріплення слідів-відображень, наприклад, дактилоскопічні плівки, силіконові пасти, термопластичні маси тощо). А для того, щоб належним чином оцінити висновки судових експертиз, які містяться у матеріалах кримінальних проваджень, адвокату необхідно знати види і завдання експертних досліджень, розбиратися у методиках їх проведення у тій мірі, що дозволить оцінити повноту, всебічність і об'єктивність проведеної експертизи, а у разі необхідності – спростувати її результати і обґрунтувати клопотання про призначення повторної експертизи.

Узагальнення потреб професійної діяльності адвокатів свідчить про те, що для адвоката важливо не стільки вміти самостійно застосувати техніко-криміналістичні засоби, скільки знати їх види і призначення з метою надати правову оцінку результатам їх застосування слідчими або експертами-криміналістами при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. З метою забезпечення адвокатів відповідними знаннями при органах адвокатського самоврядування проводяться семінари та круглі столи, присвячені застосуванню техніко-криміналістичних засобів і новітніх інформаційних технологій для оптимізації вирішення завдань кримінального судочинства (наприклад, щодо проблем визначення розміру шкоди, завданої автотранспортному засобу в дорожньо-транспортній пригоді, щодо особливостей призначення пожежно-технічних судових експертизи та використання їх висновків тощо).

Вищевикладене дає підстави зробити наступні висновки:

– реалізація можливостей криміналістичної техніки здійснюється не лише працівниками органів досудового розслідування, але й адвокатами-захисникам як суб'єктами доказування у кримінальних провадженнях;

– криміналістична техніка у професійній діяльності захисника є системою знань про можливості техніко-криміналістичних засобів та методів для пошуку, виявлення, фіксації, вилучення і перевірки фактичних даних та їх джерел на предмет можливості долучення до матеріалів кримінального провадження в якості доказів;

– для адвоката важливо не стільки вміти самостійно застосувати техніко-криміналістичні засоби, скільки знати їх види і призначення з метою надати

правову оцінку результатам їх застосування слідчими або експертами-криміналістами при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій;

– у зв'язку із тим, що перед адвокатами не стоїть завдання боротьби зі злочинністю та попередження злочинів, а їх основна функція – захист від пред'явленого обвинувачення, то і застосування ними засобів криміналістичної техніки має свою специфіку (а саме, є альтернативним, опосередкованим і обмеженим за обсягом).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: учеб. для ВУЗов / Т. В. Аверьянова и др.; [под ред. Р. С. Белкина]. – М.: НОР-МА-ИНФРА, 1999. – 971 с.
2. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Шеремет. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
3. Криміналістика: учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб.: Лань, 2001. – 928 с.
4. Вольнский В. А. Криміналістическая техника: наука – техника – общество – человек / В. А. Вольнский. – М., 2000. – 331 с.
5. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.
6. Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 544 с.
7. Вольнский В. А. Техніко-криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: пособие / В. А. Вольнский. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – 80 с.
8. Шепітько В. Ю. Криміналістичні проблеми збирання доказів технічними засобами у кримінальному процесі / В. Ю. Шепітько // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2001. – Вип. № 4 (27). – С. 198–207.
9. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 143 с.
10. Цыпкин А. Л. Судебное следствие и криминалистика / А. Л. Цыпкин // Социалистическая законность. – М., 1938. – № 12. – С. 43–46.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

Byshevets O. Criminalistic (forensic) equipment in professional activity of attorney: notion and value

On the basis of analyses of criminalistics literature and current legislation, the author has offered its own point of view on role and value of criminalistics (forensic) equipment in advocacy.

In the article the author defines following features of technical and forensic equipment using by attorneys in theirs's professional activity:

it has alternative character. In positions of current legislation of Ukraine there is no norm that would fasten the duty of advocate independently to apply facilities of criminalistics technique in criminal realizations. At the same time the article № 42 in the Code of criminal procedure of Ukraine avouches for advocates a right to apply with inhibition of requirements of law technical equipment during realization of judicial actions in that he participates. Thus, an advocate on the discretion decides a question about a necessity to use techno-criminalistics facilities in his professional activity;

it's mediate. Since the procedural function of the advocate to defend a person from suspicion or the charges, he doesn't make any investigative actions, but only participate in order to ensure the rights and legitimate interests of the person it protects. If the advocate was not involved in participation in investigative (search) actions, he retrospectively studying the materials of criminal proceedings, in particular the protocols of inspection of the scene or individual objects, protocols of interrogations of witnesses, conclusions of forensic examinations. Given the above, the task of the lawyer consists in observing the proper means of forensic techniques used by investigators and forensic experts for detection, fixing and withdrawal of traces of crime;

it's limited by capacity. Because of using the application of technical and forensic equipment by advocates as a guarantee of compliance by investigators and prosecutors of the rights and legitimate interests of the suspect, victim or witness during proceedings, in most cases, defense attorneys need to use audio-video equipment to be able to photograph the venue of the investigation or examination of individual objects that were discovered during carrying out a search, to inspect the documents in sidelong falling light in the ultraviolet or the infrared. As for the manufacturing (using plaster, wax, polymeric materials) copies of footprints, vehicles, tools, hacking and tools, this is done by professionals who have practical skills of identification, fixation and confiscation the traces of crime.

Keywords: *criminalistics, criminalistics knowledge, criminalistic (forensic) equipment, advocacy.*

Стаття надійшла до редакції журналу 10.03.2017 р.